

EDUCATIONAL COMMUNICATION, AN INSTRUMENTAL COMMUNICATION INVOLVED IN SUPPORTING A SYSTEMATIC LEARNING PROCESS

Drd. Neculai MUSCALU
Universitatea “Ștefan cel Mare”, Suceava

Abstract

One of the environments wherein communication becomes very important is school and its specific activity, that is didactic activity. The class of pupils and the school group in general are a mean of communication between teachers and pupils, thanks to the common aim and the relations between members. “Didactic communication can be imagined as a huge scene where a real paideutic ritual takes place”. As compared to the theatre actor, the teacher actor does not have any script writer beside him, or a producer, someone to make his background. Moreover, he does not play just any role: it’s his LIFE!” (Mihai Stanciu- The reform of the educational contents, Iasi, Polirom, 1999, p-16)

Key words: communication, didactic communication, teacher- student communication

Textul comunicării:

Unul din mediile în care comunicarea devine foarte importantă este cel școlar și activitatea specifică acestuia, adică activitatea didactică. Clasa de elevi și colectivitatea școlară în general este un mediu de comunicare între elevi, între cadrele didactice și elevi, prilejuit de *sarcina comună și de relațiile interindividuale ale membrilor*.

O comunicare deschisă, fără anumite restricții, mărește încrederea membrilor în grup și, implicit, productivitatea grupului.

Comunicarea didactică poate fi definită ca fiind o *comunicare instrumentală, direct implicată în susținerea unui proces sistematic de învățare*.

„Comunicarea didactică poate fi imaginată cu o *imensă scenă* pe care se desfășoară un adevărat ritual paideutic. Spre deosebire de actorul de la teatru, actorul-profesor nu are pe lângă el un scenarist, un regizor, o persoană care să-i construiască decorul. Mai presus de toate, el nu joacă un rol oarecare: este vorba despre VIAȚA sa!”¹

Comunicarea didactică presupune întâlnirea dintre cei doi actori, în care fiecare și-a asumat un rol și pe care îl joacă cât poate de bine. Educatorul și educatul intră într-un proces de *tranzacție educativă*. (Dospinescu V., *op.cit.*, p. 179-198).

Procesul de comunicare este complex prin schimbul de mesaje orale, adică prin comunicare orală. Comunicarea verbală (orală, prin intermediul „vorbilor”) vizează patru scopuri principale:

- Să fim receptați (auziți);
- Să fim înțeleși;
- Să fim acceptați;

¹ Mihai Stanciu, *Didactica postmodernă*, Editura Universității, Suceava, p. 16.

- Să provocăm o reacție (o schimbare de comportament sau de atitudine).

Actul de comunicare orală dă posibilitatea ca schimbul de mesaje prin limbaj verbal să fie însoțit de mijloace de comunicare nonverbale. Acesta are rolul de a înlocui cuvintele sau de a întări mesajul verbal. Asemenea mijloace de comunicare nonverbale sunt:

- Expresia feței - un zâmbet, o încruntare;
- Gesturi – mișcarea mâinilor și a corpului pentru a explica sau accentua mesajul verbal;
- Poziția corpului - modul în care stăm în picioare sau așezați;
- Contactul vizual – dacă privim interlocutorul sau nu, intervalul de timp în care-l privim;
- Contactul corporal – o bătaie ușoară pe spate, prinderea umerilor;
- Aspecte nonverbale ale vorbirii – variații ale înălțimii sunetelor, tăria lor și rapiditatea vorbirii, calitatea și tonul vocii (denumite uneori „paralimbaj”).

Gesturile

Exprimarea verbală este facilitată îndeosebi de gestică și de mișcare. Interzicerea acestora de către profesor poate bloca comunicarea verbală (apar blocajele, pauzele marcate de "a" , "a", cuvintele ajung mai greu pe buze, starea de iritare crește etc).

Constatăm că mai ales *gesturile* susțin psihologic comunicarea verbală. Întrebarea este ce identitate au gesturile, ce ne obligă să gesticulăm, care sunt gesturile cel mai des folosite, cum se clasifică ele? Majoritatea cercetătorilor iau ca punct de pornire raporturile gestului cu cuvântul, clasificându-le în gesturi substitutive, complete și de însoțire a discursului verbal (după Mihai Dinu). O altă clasificare mult citată este cea a cercetătorilor P. Ekman și W. Friesen, potrivit cărora gesturile sunt de următoarele feluri:

1. *gesturi mimice sau corporale (expresori)* - însoțesc o trăire organică cu tentă afectivă (tresărire, roșeață, crispare de durere); *au valoare comunicativă* marcând exprimarea (ne bălbâim, vorbim greu, suntem temători); *au valoare culturală* (tristețea, durerea, dezgustul, amenințarea, neliniștea, triumful, victoria) sunt exprimate cam la fel peste tot în lume (încruntarea, disprețul, surâsul, semnul V pentru victorie sau O pentru triumf). Facilitează relația profesor-elev; adult-copil, deoarece comunică stările sufletești ale emițătorului. Ele sunt mai mult indicii decât semnale.

2. *gesturi de reglaj/mișcări care permit schimbul verbal dintre interlocutori* (regulatori), care dirijează, controlează și întrețin comunicarea verbală; exemple: apropierea de partener, poziția de ascultare, schimb de priviri reciproc, cererea cuvântului, ridicarea în picioare, creșterea/încetinirea debitului verbal etc.

Se apelează la ele atunci când:

- se dorește afirmarea, creșterea elocvenței, cucerirea auditoriului etc.
- apar doar în prezența partenerului cu care se comunică.

Dacă partenerul nu este de față (convorbire telefonică), frecvența acestor mișcări scade drastic. Au funcție expresivă și fatică deoarece relevează atitudinea participanților față de interacțiune.

3. *mișcări care susțin și completează exprimarea verbală* (ilustratori):

- sunt o comunicare a experienței sociale a individului, fiind gesturi care se dobândesc prin învățare;
- indică *direcția* (sus/jos, acolo/aici, departe, înainte/înapoi); *forma* (dreptunghi, spirală,

cerc etc.); *dimensiunea* (mare, mic); *persoana* (tu, mie, lui); *modul de acțiune* (încet/repede);

➤ au rolul de a accentua/întări/explica cuvântul, îndeplinind funcția de însoțire și completare.

4. *gesturi cu semnificație specială* (embleme) - înlocuiesc cuvintele. Sunt arbitrare, au valoare de semn și echivalent lingvistic cert, de unde și valoarea de substituit al cuvântului (exemplu: mișcarea capului pentru Da/Nu, clipitul complice din ochi; degetul la tâmplă – pentru nebunie; palma pe obraz și tâmplă - pentru somn; degetul la buze pentru liniște etc.).

5. *gesturi stereotipe cu rol manipulativ (adaptorii); sunt de cele mai multe ori ticuri:*

➤ au rol de descărcare și de echilibrare psihică;

➤ sunt de două feluri: manipulări de obiecte în scop practic (aranjatul cravatei, mișcarea pixului, aranjarea în timp ce vorbim a unor foi etc.) se numesc și alteradaptorii, respectiv-automaniplulări (răsucirea unei suvițe de păr, atingerea urechii, balansul piciorului, rosul unghiilor, suptul degetului, legănatul capului etc). Se numesc și auto-adaptorii (răspund unor nevoi intime);

➤ sunt gesturi automate care sporesc (frecvent) în momente de concentrare, de tensiune psihică, de singurătate etc.

➤ sunt o "supapă" pentru detensionare;

➤ pot fi o gestică ce vine din copilărie, de multe ori.

Adaptorii constituie clasa de gesturi cea mai puțin legată de comunicare.

Concluzie: cele cinci categorii de gesturi au funcții specifice:

➤ fie dezvăluie subiectul care comunică (expresorii) -ticuri, expresii cu încărcătură culturală;

➤ fie structurează comunicarea (regulatorii) - în funcție de privire, poziție, debit putem să comunicăm cursiv, normal;

➤ fie determină/întăresc conținutul transmis (ilustratorii și emblemele) întărind cuvântul cu un semn (clipim complice, mișcăm capul, ducem degetul la buze pentru liniște);

➤ fie facilitează racordarea și adaptarea partenerilor la situația de comunicare (prin adaptorii) - ajutându-ne să ne echilibrăm emoțional, să ne detensionăm, pentru a nu altera comunicarea.

Dacă vizăm comunicarea didactică, atunci putem apela la o altă clasificare a gesturilor/mișcărilor profesorului în procesul educațional, făcută în anul 1977, de către B.M. Grant și G.D.Hennings, care evidențiază două mari categorii de mișcări, respectiv:

A - *mișcări personale sau de autoreglare* - proprii fiecărui profesor și concretizate în gesturi sau ticuri specifice de natură personală: aranjarea cravatei, fixarea ochelarilor, aranjarea părului, închiderea/deschiderea hainei s.a.m.d.;

B - *mișcări de instruire* - care au statutul de părți componente ale actului de predare, comunicând semnificații esențiale.

Pentru exemplificare, redau mai jos câteva *mișcări de instruire ale profesorului:*

➤ indicarea tablei și fixarea privirii spre un anumit elev;

➤ îndreptarea intenționată a privirii asupra clasei;

➤ baterea palmelor, pocnirea degetelor;

➤ aruncarea privirii spre o priză și înmânarea prelungitorului unui elev, în mod ostentativ;

- mișcarea capului în sens afirmativ/negativ, în timp ce un elev raspunde;
- ridicarea sprâncenelor, strângerea buzelor, etc.

La rândul lor, și elevii recurg la nonverbal (NV) în reacția lor la clasă. Aceste *mișcări de instruire ale elevilor* au valoare de feed-back pentru profesor, dar numai în condițiile în care profesorul le interpretează corect. În cele ce urmează, exemplific cu o suită de mișcări de instruire ce au frecvență deosebită în comportamentul elevilor la clasă:

- ridicarea mâinii;
- balansarea capului (față-spate) în timpul predării;
- încrețirea frunții în timp ce profesorul explică;
- privirea reproș îndreptată spre un coleg; • privirea spre fereastră; agitație în bancă.

Pentru a ne da seama cât de frecvente sunt gesturile pe care le folosim, putem să încercăm să vorbim cu mâinile la spate. Câteva elemente ale limbajului gesturilor ar fi: strângerea pumnilor - denotă ostilitate și mânie, sau, depinzând de context, determinare, solidaritate, stres; brațe deschise - sinceritate, acceptare; mâna la gură - surpriză și acoperirea gurii cu mâna - ascunderea a ceva, nervozitate. Capul sprijinit în palmă semnifică plictiseală, dar palma (degetele) pe obraz, dimpotrivă, denotă interes extrem. Mâinile ținute la spate pot să exprime superioritate sau încercare de autocontrol.

Atenție însă și la diferențierile culturale. De exemplu, prin mișcarea capului de sus în jos spunem "da", în timp ce oamenii din Sri Lanka redau același lucru prin mișcarea capului de la dreapta la stânga. Gestul de arătare cu degetul este considerat nepoliticos la noi, insultă în Thailanda și absolut neutru, de indicare, în SUA. Utilizarea gesticulației excesive este considerată ca nepolitică în multe țări, dar gesturile mâinilor au creat faima italienilor de popor pasional. Modul în care americanii își încrucșează picioarele(relaxat, mișcări largi, fără nici o reținere) diferă de cel al europenilor (controlat, atent la poziția finală); cel al bărbaților diferă de cel al femeilor. Un american va pune picioarele pe masă dacă aceasta înseamnă o poziție comodă sau dacă vrea să demonstreze controlul asupra situației. La noi oamenii tind să fie destul de conștienți de modul în care fac acest gest și îl asociază în moduri diferite cu formalitatea, competiția, tensiunea. Bățâitul picioarelor denotă plictiseală, nerăbdare sau stres.

Caracteristici care îmbunătățesc abilitatea de vorbitor:

- Claritatea (capacitatea de exprimare clară a ideilor);
- Acuratețea (expresiile și cuvintele să exprime exact intențiile);
- Empatia (capacitatea de a fi prietenos cu persoanele cu care conversăm);
- Sinceritatea (capacitatea de a fi natural, nu stângaci și simulativi);
- Relaxarea (evitarea emoțiilor);
- Contactul vizual (se referă la sincronizarea în dialog prin „schimb de priviri” și privirea în ochi);
- Postura (ținuta, poziția corpului, vestimentația).

Referitor la calitățile vocale, este nevoie de exprimarea grijii pentru câteva elemente, cum ar fi:

- Vorbirea corectă (sunete clare, pronunțarea limpede a cuvintelor);
- Înălțimea și intensitatea vocii (potrivită);

- Volumul vocii (se va ține cont de locul unde se vorbește, mărimea grupului și zgomotul de fond);
- Dicția și accentul (articularea se referă la modul de pronunțare a consoanelor, iar enunțarea se referă la modul de pronunțare a vocalelor; se pronunță clar și cu accentuarea corespunzătoare a sunetelor);
- Viteza (de regulă, în activitatea didactică, viteza de vorbire este în concordanță cu mesajul; oricum vorbirea trebuie să fie rară și bine accentuată);
- Timbrul vocii (inflexiuni ale vocii sau modificări „sus-jos”).

D. Sălăvăstru încearcă o delimitare a termenilor comunicării didactice și comunicării educaționale. Arătând că o comunicare, pentru a fi didactică, trebuie să îndeplinească simultan o serie de condiții: ²

- comunicare trebuie să fie un act intenționat, iar intenția să vizeze schimbări în cunoașterea, afectivitatea, comportamentul sau acțiunea celui ce receptează comunicarea;
- comunicarea trebuie să se desfășoare într-un cadru organizat și să se deruleze după anumite principii de eficiență paideică (în privința formării celui alt);

Comunicarea educațională include actele de comunicare prin care îi influențăm pe ceilalți, indiferent dacă sunt organizate sau nu, dacă se desfășoară în instituții specializate sau nu.

Orice formă de comunicare didactică este și o formă de comunicare educațională, întrucât profesorii exercită un tip de influență și produce schimbări în personalitatea elevilor.

Tipuri de comunicare utilizate în comunicarea didactică:

1. În funcție de parteneri:
 - comunicarea intrapersonală cu sine
 - comunicarea interpersonală cu două persoane;
 - comunicarea în grup mic;
 - comunicarea publică auditoriul e un public larg în relație directă sau indirectă cu emițătorul;
2. În funcție de statutul interlocutorilor
 - comunicarea verticală parteneri cu statute inegale: profesor-elev, soldat-ofițer;
 - comunicarea orizontală parteneri cu statute egale.
3. În funcție de codul folosit
 - comunicarea verbală;
 - comunicarea paraverbală;
 - comunicarea nonverbală;
 - comunicarea mixtă.
4. În funcție de finalitatea actului comunicativ
 - comunicarea accidentală;
 - comunicarea subiectivă;
 - comunicarea instrumentală.
5. În funcție de capacitatea autoreglării
 - comunicarea lateralizată unidirecțională – fără feed-back, film, radio, TV;

² Sălăvăstru Dorina, *Psihologia educației*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 190.

- comunicarea nelateralizată – cu feed-back determinat de prezența interacțiunii E – R.

6. În funcție de natura conținutului

- comunicarea referențială – vizează un anumit adevăr științific, altă natură;
- comunicarea operațională metodologică – vizează înțelegerea aceluși adevăr, felul în care trebuie operat mintal sau practic, pentru ca adevărul transmis să fie „descifrat”;
- comunicarea atitudinală – valorizează cele transmise, situația comunicării și partenerul.

Retroacțiuni ale comunicării didactice L. Iacob, 1998, p.192

Retroacțiunile – ca acțiuni recurente, propagate în sens invers, de la efecte la cauze, de la rezultate spre obiectivele inițiale – sunt principalele modalități care permit adaptarea interlocutorilor unul față de altul, la situație și la finalitatea urmărită.

Dintre formele de retroacțiuni prezente în comunicarea didactică semnificative sunt: feed-back-ul și feed-forward-ul:

Feed-back: modalitatea prin care finalitatea redevine cauzalitate.

Feed-forward: modalitatea prin care anticiparea finalității redevine cauzalitate

Blocaje ale comunicării didactice

D. Sălăvăstru arată că barierele care stau în fața comunicării didactice sunt de o mare diversitate și le sistematizează în funcție de natura elementului structural afectat într-o relație de comunicare.

- blocaje determinate de caracteristicile persoanei angajate în comunicarea didactică;
- blocaje determinate de relațiile social-valorice existente între participanți la relația de comunicare didactică;
- blocaje determinate de canalul de transmisie;
- blocaje determinate de particularitățile domeniului în care se realizează comunicarea didactică

Modalități de eficientizare a comunicării didactice:

Tehnici de ameliorare a proceselor comunicaționale³

Tehnici pentru Emițător:

- încurajarea comunicării în dublu sens și a feed-back-ului;
- acordarea unei atenții sporite limbajului și înțelesului cuvintelor;
- cultivarea și menținerea credibilității;
- manifestarea unei sensibilități față de perspectiva Receptorului.

Tehnici pentru Receptor:

- dezvoltarea aptitudinii de bun ascultător;
- manifestarea unei sensibilități față de perspectiva Emițătorului.

Tehnici comune:

- verificarea corectitudinii mesajelor după emisie sau recepție;
- regularizarea fluxului informațional.

„Comunicare didactică este un gen aparte de discurs în care demonstrarea și argumentarea, ca acte de explicare și persuadare, se actualizează gradual, completându-se reciproc, în funcție de specificitatea noului context.”⁴

³ R. Griffin, *Management, Houghton Mifflin Company*, 1990.

⁴ Constantin Cucuș, *Pedagogie*, Ediția a II-a revăzută și adăugită. Ed. Polirom, p. 338.

„Comunicarea pedagogică reprezintă un transfer complex, multifazial și prin mai multe canale ale informațiilor între două entități (indivizi sau grupuri) ce-și asumă simultan sau succesiv rolurile de emițător și receptor, semnificând conținuturi dezirabile în contextul procesului instructiv-educativ. Comunicarea pedagogică presupune o interacțiune de tip feedback, privind informațiile explicite, cât și cele adiacente (intenționate sau formate în chiar cursul comunicării)⁵. Profesorul trebuie să știe neaparat cum trebuie să utilizeze toate resursele expresiv-formale ale limbajului promovat. Prin limbaj, cadrul didactic, nu doar că reprezintă sau înfățișează realul, dar îi dă și un sens, îl pune în valoare. „Marginile limbii mele – spune Wittgenstein – sunt marginile lumii mele.”

Bibliografie

- Abric, J.-C, *Psihologia comunicării: teorii și metode*, Iași, Editura Polirom, 2002
Griffin, R., *Management*, Haughten Mifflin Companz, 1990
Iacob, Luminița; Compovici, A., *Psihologia școlară*, Iași, Editura Polirom, 1998
Ionescu, Miron, *Educația și dinamica ei*, București, Editura Tribuna învățământului, 1998
Neacșu, I., *Metode și tehnici de învățare eficientă*, București, Editura Militară, 1990
Șoitu, Laurențiu, *Comunicare și educație*, Iași, Editura Spiru Haret, 1996
Sălăvăstru Dorina, *Psihologia educației*, Iași, Editura Polirom, 2004

⁵ Cucos, Pedagogie, Ed. a II-a revăzută și adăugită. Ed. Polirom, p. 333.